

Βιβλιοθήκες και Πνευματικά Δικαιώματα στη Σύγχρονη Εποχή

Άννα Φράγκου
Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Βιβλιοθήκες

- Φορείς **πληροφόρησης** και **ιδεών** (ALA Library Bill or Rights).
- Καθιστούν κάθε είδους γνώση και πληροφορία **άμεσα διαθέσιμη** στους χρήστες τους (IFLA/UNESCO Public Library Manifesto).
- Φορείς για την **ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και την προώθηση της ανάγνωσης και της γραφής** (UNESCO and libraries).
- Εφοδιάζουν τους σπουδαστές με **δια βίου μαθησιακές ικανότητες** και αναπτύσσουν τη **φαντασία**. Η πρόσβαση στις υπηρεσίες και τις συλλογές τους δεν πρέπει να υπόκειται σε κανενός είδους ιδεολογική, πολιτική ή θρησκευτική **λογοκρισία**, ή σε **εμπορικές πιέσεις** (IFLA/UNESCO School Library Manifesto).
- Είναι οι συλλέκτες και οι διαχειριστές της **κληρονομιάς** μας, οργανωτές της γνώσης και ως δημόσια ιδρύματα διασφαλίζουν την **ίση πρόσβαση** σε όλους τους πολίτες. Το **Διαδίκτυο** προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για διάδοση της κληρονομιάς σε παγκόσμια κλίμακα. Οι ευρωπαϊκές ψηφιακές Βιβλιοθήκες θα προσφέρουν στους πολίτες online πρόσβαση σε βιβλία, τοπικά ιστορικά αρχεία, κινηματογραφικά αρχεία και εκθέματα μουσείων και θα προσφέρουν υπηρεσίες στους πολίτες ώστε **να μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν** (Viviane Reding, Member of the European Commission responsible for Information Society and Media).

Τι κάνουν οι Βιβλιοθήκες

- Συγκεντρώνουν, οργανώνουν και διαθέτουν υλικό.
- Προσφέρουν υπηρεσίες πληροφόρησης.
- Διατηρούν τις πηγές.
- Υποστηρίζουν την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση.
- Προσφέρουν πρόσβαση σε πληθώρα πηγών.
- Προσφέρουν υπηρεσίες από απόσταση.
- Παράγουν πληροφορία.

Μέσα υλοποίησης του έργου των Βιβλιοθηκών

- Δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία και τη γνώση.
- Δυνατότητα αναπαραγωγής (αναλογικής ή ψηφιακής) για ιδιωτική μελέτη, εκπαίδευση ή έρευνα.
- Δυνατότητα διακίνησης του υλικού.
- Δυνατότητα προσαρμογής των υπηρεσιών σε ειδικές ανάγκες.
- Χωρίς οικονομική επιβάρυνση των χρηστών.
- Χωρίς οικονομικό όφελος των βιβλιοθηκών.

Βιβλιοθήκες & Πνευματικά Δικαιώματα

- Υποστηρικτές των πνευματικών δικαιωμάτων.
 - Επιβράβευση του έργου των δημιουργών.
 - Προστασία από αθέμιτη εκμετάλλευση.
- Προβάλλουν τα πνευματικά δικαιώματα και προωθούν το σεβασμό σε αυτά.
- Ανάγκη ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων των δημιουργών και των χρηστών για πρόσβαση στην πληροφορία, τη μάθηση και τη γνώση.
 - Χρήση των εξαιρέσεων και περιορισμών σε συνδυασμό με ικανοποιητική προστασία των δικαιωμάτων.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ελληνική Νομοθεσία:

- **Αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση:** μόνο για ιδιωτική χρήση εκείνου που κάνει την αναπαραγωγή.
 - Έκταση αναπαραγωγής.
 - Χρήση τεχνικών μέσων: ποσοστιαία εύλογη αμοιβή κατά την εισαγωγή, διάθεση ή πώληση τεχνικών μέσων + εύλογη αμοιβή του δημιουργού.
 - ΟΣΔΕΛ: 1,5 εκ. € (5/2005-4/2006) από το 4%.
- **Αναπαραγωγή για διδασκαλία:** άρθρα (από εφημερίδες και περιοδικά), σύντομα αποσπάσματα ή τμήματα, εφόσον γίνεται **αποκλειστικά για τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις** σε εκπαιδευτικό ίδρυμα.
 - **N. 3328/2005, Άρθρο 22:** πάσης φύσεως εκπαιδευτικό υλικό (π.χ. διαδικτυακές εφαρμογές, εκπαιδευτικό λογισμικό, κινηματογραφικές ταινίες, CDs & DVDs κ.ά.).
 - **course packs / e-reserves, εξ αποστάσεως εκπαίδευση.**

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ (2)

Ελληνική Νομοθεσία...:

- **Αναπαραγωγή από Βιβλιοθήκες και Αρχεία:** αναπαραγωγή ενός πρόσθετου αντίτυπου από μη κερδοσκοπικές Βιβλιοθήκες ή Αρχεία, που έχουν αντίτυπο του έργου στη μόνιμη συλλογή τους, προκειμένου να διατηρήσουν το αντίτυπο αυτό ή να το μεταβιβάσουν σε άλλη, μη κερδοσκοπική, Βιβλιοθήκη ή Αρχείο, εφόσον είναι αδύνατη η προμήθεια από την αγορά.
- **Αναπαραγωγή προς όφελος τυφλών και κωφαλάλων:** για χρήσεις που συνδέονται άμεσα με την αναπηρία και δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα (Ν 3057/2002, άρ. 81).
 - Στο βαθμό που απαιτείται λόγω της συγκεκριμένης αναπηρίας.
 - Με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μπορούν να καθοριστούν οι όροι εφαρμογής της ρύθμισης, καθώς και η εφαρμογή της σε άλλες κατηγορίες προσώπων με αναπηρίες.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ (3)

Ευρωπαϊκή Οδηγία 2001/29, Άρθρο 5:

- Παρ. 2, στ. γ): γενικές πράξεις αναπαραγωγής που πραγματοποιούνται από προσιτές στο κοινό Βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά ιδρύματα ή Μουσεία, ή από Αρχεία που δεν αποσκοπούν, άμεσα ή έμμεσα, σε κανένα οικονομικό ή εμπορικό όφελος.
- Παράγρ. 3, στ. ιδ): χρήση με παρουσίαση ή διάθεση, με σκοπό την έρευνα ή την ιδιωτική μελέτη, σε μέλη του κοινού μέσω εξειδικευμένων τερματικών στους χώρους των ιδρυμάτων που αναφέρονται στην παράγρ. 2, στ. γ), έργων και άλλου προστατευόμενου αντικειμένου που δεν υπόκεινται σε όρους αγοράς ή αδείας και τα οποία περιέρχονται στις συλλογές τους.
- Παράγρ. 3, στ. β): χρήσεις προς όφελος προσώπων με ειδικές ανάγκες, οι οποίες συνδέονται άμεσα με την αναπηρία και δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα, στο βαθμό που απαιτείται λόγω της συγκεκριμένης αναπηρίας.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ (4)

Αμερικανική νομοθεσία:

- **US Copyright Act, Title 17, Chapter 1, Section 107**
 - Χρήση για μη κερδοσκοπικούς λόγους και για εκπαιδευτικούς λόγους γενικά θεωρείται ως *fair use*.
 - Διανομή πολλαπλών αντιτύπων από καθηγητές (classroom guidelines).
- **US Copyright Act, Title 17, Chapter 1, Section 108**
 - Δυνατότητα αναπαραγωγής (μερών ή και ολόκληρου έργου) από τη Βιβλιοθήκη για μεμονωμένους χρήστες και για διαδανεισμό.
- **US TEACH Act**
 - Εφαρμογή αναπαραγωγής και ψηφιοποίησης στις αναμεταδόσεις για υποστήριξη της εκπαίδευσης από απόσταση.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

- **Ελληνική Νομοθεσία:** Εκμίσθωση και δημόσιος δανεισμός: άδεια δημιουργού, εύλογη αμοιβή.
- **Ευρωπαϊκή Οδηγία 1992/100, Άρθρο 5:**
 - Παρ. 1: Τα κράτη μέλη μπορούν να **παρεκκλίνουν από το αποκλειστικό δικαίωμα εκμίσθωσης και δανεισμού** υπό την προϋπόθεση αμοιβής του δημιουργού.
 - Παρ. 3: Τα κράτη μέλη μπορούν να εξαιρούν **ορισμένες κατηγορίες ιδρυμάτων** από την πληρωμή της αμοιβής.
 - Γαλλία, Ελλάδα, Βέλγιο, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ισπανία, Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σκανδιναβικές χώρες: παραπέμφθηκαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για μη [ορθή] εφαρμογή της Οδηγίας 92/100.
 - Ε.Ε.: Νομική απαίτηση για θέσπιση συστήματος διαχείρισης δικαιωμάτων δημόσιου δανεισμού.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ (2)

- **Απουσία διεθνούς συνθήκης** για τη θέσπιση συστήματος διαχείρισης δικαιωμάτων δημόσιου δανεισμού (εξαίρεση από τη Συνθήκη για την Π.Ι. λόγω πιθανών επιπτώσεων στις Βιβλιοθήκες και την εκπαίδευση).
- **Δανία:** 22 εκ. € / έτος (5% των δημοσίων δαπανών για Βιβλιοθήκες).
- **Ηνωμένο Βασίλειο:** 11 εκ. € το 2006.
- **IFLA:** Ο δημόσιος δανεισμός είναι πρωταρχικής σημασίας για τον πολιτισμό και την εκπαίδευση και θα πρέπει να είναι ελεύθερος για όλους.
- **Βιβλιοθήκες:**
 - Μεγάλη αγοραστική δύναμη έργων διανοητικής δημιουργίας.
 - Συχνές αγορές πολλαπλών αντιτύπων.
 - Προώθηση δημιουργών μέσω των συλλογών τους.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

- **Ελληνική νομοθεσία:**

- Σκοπός: εμποδίζουν ή περιορίζουν πράξεις που δεν έχουν επιτραπεί από το δικαιούχο.
- Απαγόρευση εξουδετέρωσης τεχνολογικών μέτρων.

- **Εμπειρία:**

- Αναποτελεσματικά για αντιμετώπιση εκτεταμένων ενεργειών πλαστογράφησης και πειρατείας.
- Περιοριστικά για μεμονωμένους χρήστες.
- Προβλήματα στη χρήση από ΑμεΑ.

- **Προβλήματα:**

- Αδυναμία διαχωρισμού μεταξύ νόμιμης και παράνομης χρήσης.
- Ξεπερασμένα τεχνολογικά μέσα αποτελούν εμπόδιο για τη συντήρηση του υλικού από Βιβλιοθήκες.
- Ξεπερασμένα τεχνολογικά μέσα θα συνεχίσουν να διατηρούν κλειδωμένα τα έργα μετά το πέρας της διάρκειας προστασίας.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΚΥΡΩΣΕΙΣ

Ελληνική Νομοθεσία:

- Κατάσχεση.
- Ασφαλιστικά μέτρα κατά των **διαμεσολαβητών** (εφόσον οι υπηρεσίες τους οδηγούν στην προσβολή του δικαιώματος).
- Αστικές κυρώσεις (αποζημίωση και ικανοποίηση ηθικής βλάβης).
- Ποινικές κυρώσεις (φυλάκιση).

US Copyright Act, Title 17, Chapter 1, Section 108

- Προστασία Βιβλιοθηκών από υπευθυνότητα για μη ελεγχόμενες πράξεις αναπαραγωγής.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

- **Ελληνική Νομοθεσία:** Διάρκεια ζωής του δημιουργού + 70 χρόνια.
- **Διεθνείς συνθήκες:**
 - **Συνθήκη της Βέρνης:** διάρκεια ζωής του δημιουργού + 50 χρόνια με δυνατότητα χρονικής επέκτασης.
 - **Συνθήκη TRIPS:** διάρκεια ζωής του δημιουργού + 50 χρόνια κατ' ελάχιστον.
 - **Ευρωπαϊκή Οδηγία 1993/98:** διάρκεια ζωής του δημιουργού + 70 χρόνια.
 - **Η.Π.Α.:** διάρκεια ζωής του δημιουργού + 70 χρόνια
 - "Mickey Mouse Protection Act" (95 χρόνια για έργα προς εκμίσθωση).
 - **Απαίτηση εναρμόνισης** σε κάθε διακρατική εμπορική συμφωνία.

Νομοθεσία για τα Πνευματικά Δικαιώματα

Πως μας επηρεάζει: ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ (2)

● **Επιπτώσεις:**

- Συρρίκνωση του δημόσιου τομέα.
- Απουσία «ελεύθερων» πηγών έμπνευσης για νέες δημιουργίες.
- Αδυναμία Βιβλιοθηκών για προσφορά πρόσβασης σε «ελεύθερα έργα».
- Επιπλέον κόστος (οικονομικό και εργατικό) για τις Βιβλιοθήκες.

Δεδομένα και Προβληματισμοί

- Οι δαπάνες για βιβλία οι οποίες προέρχονται από τη δραστηριότητα του κράτους υπερβαίνουν σε ποσοστό το 10% (1998-2004) (ΕΚΕΒΙ).

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΓΙΑ ΒΙΒΛΙΑ 1998-2004 σε €	
Το κράτος ως αγοραστής βιβλίων για δημόσιες βιβλιοθήκες (χωρίς άλλες επιχορηγήσεις)	70.139.398,4
Το κράτος ως εκδότης βιβλίων	189.581.804,8
Αγορά πανεπιστημιακών συγγραμμάτων	162.582.538,5
Άλλες δαπάνες (επιδότηση της κατανάλωσης)	14.086.573,7
ΣΥΝΟΛΟ	436.390.315,4

Δεδομένα και Προβληματισμοί (2)

- Έρευνες ΕΚΕΒΙ:
 - Βιβλιοπαραγωγή 1998-2002/θεματική κατηγορία:
 - Λογοτεχνία (39,06%), Κοινωνικές Επιστήμες (16,54%), Παιδική Λογοτεχνία (14,94%).
 - Βιβλιοπαραγωγή 2006/θεματική κατηγορία:
 - Θεωρητικές Επιστήμες (24,8%), Λογοτεχνία (20,7%), Παιδικά Βιβλία (22,4%).
- Διαφοροποίηση εκδόσεων (επιστημονικές – ψυχαγωγίας).
- Διαφορετική αντιμετώπιση μεταξύ συγγραφέων (επιστήμονες – λογοτέχνες).

Δεδομένα και Προβληματισμοί (3)

- Βιβλιοθήκες:
 - Καταβολή αποζημιώσεων => μείωση προϋπολογισμών Βιβλιοθηκών => μείωση αριθμού προσκτήσεων.
 - Δανεισμός => μείωση πωλήσεων;
 - ΕΚΕΒΙ: Β΄ Πανελλήνια Έρευνα Αναγνωστικής Συμπεριφοράς 2004:
 - Βιβλιοθήκες: 4^{ες} μεταξύ 5 τρόπων «προμήθειας» των βιβλίων που διαβάζονται (4,7%).
 - Αγορά: 1^{ος} τρόπος προμήθειας (70,8%).
 - Χρήση Βιβλιοθηκών => αύξηση αναγνωσιμότητας => αύξηση παραγωγής – πωλήσεων.
- ΟΣΔΕΛ (έκθ. πετρ. 5/2005-4/2006):
 - 150 επιστολές σε Βιβλιοθήκες
 - Εφαρμογή του νόμου για το δημόσιο δανεισμό, τις αναπαραγωγές και τις ψηφιοποιήσεις.
 - Αντιδράσεις από τους Βιβλιοθηκονόμους για καθαρά συντεχνιακούς λόγους – αιτήματα για αναθεώρηση του νόμου.
 - Απευθείας επικοινωνία με το ΥΠ.Ε.Π.Θ. για μαζικό διακανονισμό.

Διεθνείς Τάσεις

- **Ατζέντα Ανάπτυξης για τον Παγκόσμιο Οργανισμό Διανοητικής Ιδιοκτησίας (WIPO)**
 - **Geneva Declaration on the Future of WIPO (Σεπτέμβριος 2004)**
 - Περιορισμοί στους νόμους ευρεσιτεχνιών και πνευματικής ιδιοκτησίας για προώθηση της ανάπτυξης και της καινοτομίας.
 - Ισορροπία μεταξύ πνευματικής ιδιοκτησίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων-δικαιωμάτων καταναλωτών.
 - **IFLA position on the Geneva Declaration:** ανισορροπία στις νομοθεσίες πνευματικών δικαιωμάτων, μονοπώλιο στην πληροφόρηση, διεύρυνση του ψηφιακού χάσματος.
 - **Επιαναφορά του στόχου του ΠΟΔΙ (WIPO) στην προώθηση της πνευματικής δημιουργίας και όχι της πνευματικής ιδιοκτησίας**
 - Διοικητική αναδιάρθρωση.
 - Ευρύτερη συμμετοχή κοινωνικών ομάδων στις αποφάσεις και τις διαβουλεύσεις.
 - Αξιολόγηση των ενεργειών του ως προς τις επιπτώσεις στην ανάπτυξη.
 - Υιοθέτηση «Συνθήκης για την Πρόσβαση στη Γνώση και την Τεχνολογία».

Διεθνείς Τάσεις (2)

- **EBLIDA Position Paper on International Trade Agreements (Σεπτέμβριος 2005)**
 - Ενίσχυση των Βιβλιοθηκών απέναντι στους εμπορικούς διαθέτες πληροφοριών.
 - Ενίσχυση του «δημόσιου» χαρακτήρα των Βιβλιοθηκών.
 - Μη αναγνώριση των εξαιρέσεων ως μέσου απρόσκοπτης ροής της πληροφορίας για εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς και δημοκρατικούς σκοπούς.
 - Εμπορευματοποίηση των πνευματικών δικαιωμάτων.

Διεθνείς Τάσεις (3)

● OPEN ACCESS movement

- Η online διάθεση κυρίως επιστημονικού ψηφιακού περιεχομένου, πλήρως ή σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη από περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων και αδειών χρήσης.
- Budapest Open Access Initiative (2002), Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003), Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003).
- Open access journals.
- Open content licenses (Creative Commons).
- Ιδρυματικά ή Θεματικά Καταθετήρια/Αποθετήρια (Institutional Repositories, Open Archives).

Διεθνείς Τάσεις (4)

- **Πρωτοβουλίες για την ελεύθερη πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας που εκτελείται με δημόσιους πόρους**
 - National Institute of Health (USA): Notice on enhancing public access to publications resulting from NIH-funded research (2004).
 - OECD: Declaration on access to research data from public funding (2004, 2007).
 - Research Councils UK: Position on access to research outputs (2005).
 - Wellcome Trust UK: Position Statement in Support of Open and Unrestricted Access to Published Research (2005).
 - Canadian Institutes of Health (CIHR): Policy development on access to products of research.
 - Canada's Social Sciences and Humanities Research Council: Commitment to O.A.

Διεθνείς Τάσεις (5)

- **i2010: digital libraries** (πορίσματα δημόσιας διαβούλευσης, Σεπτέμβριος 2005 – Ιανουάριος 2006):
 - Αλλαγή στο υφιστάμενο σύστημα πνευματικών δικαιωμάτων για αποτελεσματική ψηφιοποίηση και ψηφιακή συντήρηση.
 - Εισαγωγή της έννοιας του fair use στην ευρωπαϊκή νομοθεσία.
 - Πρόβλεψη για ευρετηριασμό και διατήρηση του ψηφιακού υλικού.
 - Μείωση της διάρκειας της προστασίας.
 - Δικαίωμα στις Βιβλιοθήκες για αναπαραγωγή, ψηφιοποίηση και ευρετηριασμό των συλλογών τους.
 - Απουσία εναρμόνισης στις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των δικαιωμάτων των δημιουργών.
 - **IFRRO:**
 - Ψηφιοποιήσεις από Βιβλιοθήκες => Επίδραση στον εκδοτικό χώρο.
 - Ευρεία εφαρμογή εξαιρέσεων => Βλάβη συμφερόντων δικαιούχων.
 - Ενθάρρυνση ψηφιοποίησης από τους ίδιους τους δικαιούχους (συμμετοχή σε προγράμματα).

Διεθνείς Τάσεις (6)

- **Ευρωπαϊκή Επιτροπή:** “Study on the Economic and Technical Evolution of the Scientific Publication Markets in Europe” (Απρίλιος 2006):
 - EC Recommendation A1: Οι φορείς χρηματοδότησης της έρευνας θα πρέπει να θεσπίσουν μια Ευρωπαϊκή πολιτική που θα καθιστά υποχρεωτική τη δημοσίευση σε Ανοικτά Αρχεία όλων των άρθρων που προκύπτουν από έρευνα που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ύστερα από την πάροδο ορισμένου χρονικού διαστήματος.
- **European Research Advisory Board – EURAB** (Δεκ. 2006)
- **European Research Council’s Scientific Council – ERC** (Δεκ. 2006)